

De pagesos a hisendats. Una aproximació a la trajectòria dels Ferrer de Sant Ponç de Tordera (s. XVI-XX)

Alexandra Capdevila Muntadas
*Facultat d'Història, Arqueologia i Arts Cristianes Antoni
Gaudí de l'Ateneu Universitari de Sant Pacià*

Introducció

Tot i que cada vegada disposem de més treballs sobre famílies tenidores de masos a la comarca (Capdevila 2012, 2013, 2017, 2018a, 2018b, 2021), manquen estudis sobre algunes poblacions. En aquest sentit, cal destacar, pel seu interès, l'ingrés del fons del mas Ferrer de Sant Ponç de Tordera el mes de febrer de 2021 a l'Arxiu Comarcal del Maresme, per tal que s'iniciessin les tasques arxivístiques d'ordenació, classificació i descripció i amb la voluntat signada pel representant de la Fundació Santa Creu perquè es formalitzés un contracte de cessió en comodat entre el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, el Consell Comarcal del Maresme i el president de la Fundació Santa Creu.¹

Sens dubte, els Ferrer de Sant Ponç presenten alguns trets distintius que el converteixen en un llinatge de gran interès. Així, a diferència d'algunes famílies tenidores de masos, que es van haver de desprendre de l'explotació agrària a causa de les dificultats econòmiques, aquesta casa va conservar la tinença de la hisenda familiar fins al darrer quart del segle XX. La manca de descendència de Maria Ferrer Companyó, darrera titular de can Ferrer de Sant Ponç, va provocar que en les seves disposicions testamentàries designés com a hereus l'orde dels germans de Sant Camil.

Des del punt de vista geogràfic, can Ferrer de Sant Ponç presenta una ubicació molt estratègica i atractiva per la seva proximitat amb el riu i per trobar-se al marge de la demarcació comarcal del Maresme i de la Selva. Dins del terrenat de les possessions terreres del mas, se situa la icònica ermita de Sant Ponç que dona nom al veïnat i les restes del monestir medieval de Santa Maria de Roca Rossa.

L'obtenció de la tinença del mas Ferrer, anomenat inicialment Agut, es va produir al segle XVI. Els Ferrer encarnen el model de la pagesia emfiteuta que no disposava del domini eminent de la terra i que gràcies als contractes d'emfiteusi havien aconseguit el dret d'explotar la terra. En les successives confessions manifesten ser homes, propis, solius i afocats.²

¹ ACM (=Arxiu Comarcal del Maresme). Fons mas Ferrer (Tordera).

² ACM70-356-T2-340, fol. 94-95.

A partir del segle XIX, l'explotació dels boscos va constituir la principal font d'ingressos d'aquesta família. Precisament, Joan Ferrer Comaleres, que va estudiar enginyeria industrial, es va convertir en el principal empresari surer de la zona (Barreda 2004: 192). En un estudi sobre els usos del sòl de Tordera, Pedro Moreno Ramírez va detectar que, a mitjan segle XIX, hi havia un petit grup de vuit famílies hisendades que es repartien la major part del territori forestal de Tordera i entre les cases esmentades sobresurten els Ferrer de Sant Ponç (Barreda 2004: 182).

Segons el cadastre de finals del segle XIX, can Ferrer de Sant Ponç tenia una extensió de gairebé 278 hectàrees i destacava per ser la segona propietat amb major extensió de bosc de la zona. Juntament amb can Matas, can Talleda, can Bofill, can Jofre Aulet, can Pere Miquel o can Ricastell, els Ferrer de Sant Ponç tenien una xarxa de comunicacions que obligava els bosquerols a haver de passar per davant de les cases d'aquestes famílies on havien establert un sistema de control o peatge (Barreda 2004: 182).

A principis del segle XX, Joan Ferrer Comaleres de can Ferrer de Sant Ponç i Vicenç Coma Ferrer van adquirir els drets de propietat de Sant Ponç per tal d'evitar la imminent tallada del seus pins centenaris. Com a conseqüència d'aquesta transacció, es van convertir en els patrons de l'ermita i els responsables del seu aplec. Al marge del bosc, a can Ferrer es va explotar una mina d'or fins a l'any 1929 (Bou 2014: 352-353).

L'exercici de càrrecs municipals, l'organització de festes a la masia que congregaven personalitats rellevants, testimonien el poder i la influència d'aquesta família. Per exemple, Joan Ferrer Comaleres va ser regidor degà de l'ajuntament de Tordera i caporal del sometent del districte d'Arenys de Mar (Bou 2014: 352-353). La seva vessant com a mecenes, mitjançant la promoció d'infraestructures destinades al rec agrícola, va ser una altra de les activitats amb les quals van sobresortir els Ferrer de Sant Ponç juntament amb els altres hisendats de la localitat. Per exemple, aquest llinatge va construir dos pantans i un molí (Barreda 2004:144).

Tots els elements exposats evidencien fins a quin punt es tracta d'una família acomodada que no només va conservar el seu estatus econòmic, sinó que fins i tot el va ampliar. Si les declaracions d'emfiteusi revelen que durant els segles XVI i XVII el mas tenia una extensió de 120 jornals (uns 48.000 metres quadrats)³, el segle XIX era de gairebé 278 hectàrees (uns 278.000 metres quadrats) (Bou 2014: 352-353). Tot plegat palesa que en el decurs dels segles moderns van iniciar una política de compra de peces de terres i d'ampliació del seu patrimoni.

Tenint present que els Ferrer de Sant Ponç presenten una trajectòria exitosa, l'objectiu d'aquesta comunicació consistirà a copsar quines estratègies

³ ACM70-356-T2-340, fol. 94-95.

van emprar per fer front als problemes que plantejava el sistema de la primogenitura. La política matrimonial i les xarxes de sociabilitat dels Ferrer de Sant Ponç seran, també, objecte d'estudi. En aquest cas, es tractarà de copsar si aquesta posició econòmica més acomodada els va portar a casar els seus descendents amb famílies influents i prestigioses.

Per assolir aquests propòsits, es consultarà el fons patrimonial del mas Ferrer de Sant Ponç de Tordera, els llibres de baptismes, matrimonis i defuncions de Tordera i les dispenses de proclames dipositades a l'Arxiu Diocesà de Girona. Sens dubte, la comparativa dels resultats del mas Ferrer de Sant Ponç amb els obtinguts en altres famílies de la comarca, permetrà valorar el posicionament econòmic i apreciar si, com les altres cases de l'entorn (Arquer, Bellsollé de la Torra, Jordà, Manent i Visa), van fer ús d'alguna estratègia per garantir una millor col·locació als seus cabalers.

La successió en la direcció del mas: del mas Agut al mas Ferrer

A Catalunya va arrelar el sistema de la primogenitura. Encara que un dels seus principals atractius va raure en el fet que va impedir la fragmentació del patrimoni familiar, aquest sistema de transmissió de béns va abocar els germans de l'hereu, coneguts com a cabalers, a un procés de degradació social i econòmic. La filosofia era la següent: els anomenats cabalers o fadrísters no podien percebre unes dotacions i llegendes superiors a les que l'esposa del primogenit havia aportat en casar-se. Tot plegat comportava que els fills segons haguessin d'emparentar amb famílies d'un rang inferior.

A diferència de les famílies dedicades al món dels negocis, els ingressos econòmics de la pagesia es van caracteritzar per la seva extraordinària estabilitat. En línies generals, el patrimoni familiar estava integrat per la masia i els beneficis que generava l'explotació de la terra, encara que aquestes fonts de riquesa estiguessin condicionades per les males collites i per les inclemències meteorològiques (sequeres, inundacions o pedregades). Tot plegat s'agreujava quan l'explotació agrícola constituïa l'única font d'ingressos de la família. D'aquí la importància de diversificar les vies d'ingrés mitjançant la inversió en negocis marítims o la cessió de crèdit a particulars i a les institucions municipals. Amb tot, molts pagesos es van mostrar recelosos a invertir en els negocis marítims (Capdevila 2007).

Al llarg d'aquest subapartat, s'estudiarà com es va articular la successió en la direcció de l'explotació familiar i a partir de quin moment els Ferrer de Sant Ponç van aconseguir la tinença del mas inicialment anomenat Agut i després Ferrer de Sant Ponç.

L'arrelament del sistema de la primogenitura a Catalunya, que consistia a nomenar al primer fill mascle com a hereu del patrimoni familiar, va garantir la continuïtat i la integritat del mas. De bell antuvi, la transmissió per línia masculina es va considerar com la més idònia, ja que els homes tenien el control sobre la vida política i, en general, sobre tots els sectors productius i, també, per raons de caràcter fisiològic i de tradició (Sanmartí 1995: 173). En aquest sentit, l'hereu adquiria el compromís de transmetre, als seus successors, el patrimoni que havia percebut com a mínim amb les mateixes condicions en què l'havia rebut.

En el si de la institució familiar, cada membre tenia assumit quin era el seu rol i què s'esperava de cadascun d'ells. El primogènit havia de gestionar el patrimoni familiar i havia de romandre a la casa pairal amb el compromís de tenir cura dels seus progenitors i de vetllar per oferir una sortida digna als seus germans.

L'origen d'aquest sistema de transmissió de béns se situa a l'època medieval quan els senyors feudals van instar els pagesos a nomenar un hereu per explotar les seves terres. Gràcies a la primogenitura, les explotacions es van mantenir homogènies i es va evitar la seva fragmentació amb tot el que comportava des del punt de vista del control de la renda de la terra. Així les coses, aquesta imposició política va ser percebuda per la pagesia com un instrument molt eficaç per poder controlar el seu patrimoni fins al punt que les Corts van decidir transformar aquesta pràctica recurrent en una norma jurídica al segle XIV (Ferrer 2008: 141-182).

Malgrat que l'hereu podia semblar que se li ofería el destí més plàcid a diferència de la resta de germans, que s'havien de buscar la vida fora de la casa pairal, la responsabilitat que adquiria no estava exempta de dificultats. En les capitulacions matrimonials, el primer fill mascle era nomenat hereu, però si els pares vivien mantenien l'usdefruit i establien un conjunt de reserves mentre visquessin. D'aquesta manera, la nova parella no s'independitzava, sinó que havia de romandre al mateix nucli familiar acceptant les normes que regien a la casa pairal.

L'estudi de la successió en la direcció del mas Ferrer de Sant Ponç revela que, en dues generacions, la gestió del patrimoni va recaure en mans de pubilles: Àngela Ferrer Pocalló i Maria Ferrer Companyó. En el cas d'Àngela Ferrer Pocalló, la mort dels fills que havia tingut amb el seu marit, Montserrat Vilar, va provocar que el patrimoni recaigués en mans dels fills del segon matrimoni del pubill. Per la seva banda, Maria Ferrer Companyó es va casar en dues ocasions: la primera, amb en Joan Cambrerol, advocat de Maçanet, a l'octubre de 1918 a la basílica de la Mare de Déu de la Mercè i la segona, amb en Mariano Muñoz el 1966.

Quadre núm. 1. La successió en la direcció del mas Ferrer de Sant Ponç a l'època moderna i contemporània

Data	Nom del titular	Observacions
(¿-1577)	Gaspar Ferrer	Casat en segones núpcies
(1554-1605)	Pere Ferrer	Casat en segones núpcies
(¿-1647)	Àngela Ferrer Pocalló	Pubilla
(1611-1640)	Pere Miquel Ferrer Vilar	Mort sense descendència
(1618-1655)	Pau Ferrer Vilar Planademunt	
(1648-1710)	Miquel Ferrer Matas	Casat en terceres núpcies
(1667-?)	Pere Ferrer Puig	Casat en segones núpcies
(1689-1758)	Miquel Ferrer Cabrer	Casat en segones núpcies
(1725-1797)	Joan Ferrer Massaguer	
(1754-1818)	Pere Ferrer Puigdelmàs	Casat en segones núpcies
(1788-1872)	Joan Ferrer Serra	
(1817-1888)	Pere Ferrer Jubert	
(1856-1930)	Joan Ferrer Comaleres	Enginyer. Principal productor de suro de la zona
(1893-1968)	Maria Ferrer Companyó	Pubilla. Casada en segones núpcies. Mor sense descendència i nomena com a hereus els germans de Sant Camil

Font: ACM. Fons mas Ferrer (Tordera), ADG (= Arxiu Diocesà de Girona). Llibres parroquials de Tordera

Un cas d'alteració de l'ordre de transmissió patrimonial va tenir lloc amb en Pere Miquel Ferrer Vilar. La seva mort sense descendència el 1640 va provocar que el patrimoni recaigués en mans del seu germanastre, Pau Ferrer Vilar Planademunt. Precisament, en el cas de Pau Ferrer Vilar Planademunt la seva mort, als 37 anys d'edat, va provocar que s'hagués instaurar un règim de minoria d'edat.

Pel que fa a la vinculació de la família amb el mas, una època de l'any 1567 mostra que els Ferrer de Sant Ponç havien comprat a carta de gràcia els drets sobre el mas Agut a Esteve Agut.⁴ Aquell mateix any Gaspar Ferrer de Sant Ponç, pagès de Tordera, i Pere Agut, pagès i senyor del mas Agut i futur gendre, van signar una concòrdia per regular l'administració del mas. En aquest cas, es va acordar que Gaspar Ferrer de Sant Ponç assumís l'administració del mas i el seu gendre i la seva filla, Pere Agut i Genisa Ferrer, haurien de fer vida amb la resta de la família de Gaspar Ferrer i treballar en benefici de la casa.⁵

⁴ ACM70-356-T2-92.

⁵ ACM70-356-T2-99.

En compliment d'aquest acord, el 1567 el monestir de Santa Maria de Roca Rossa va atorgar una carta precària i un nou establiment a favor de Pere Agut, pagès del veïnat de Vilasclat de la parròquia de Tordera, senyor útil i propietari del mas Agut i a favor de Gaspar Ferrer de Sant Ponç, pagès, pare i legítim administrador de Genisa, filla seva i de la seva dona ja difunta Jaumeta Custurer i, com a hereva universal de la seva mare, hereva del mas Agut obtingut per carta de gràcia.⁶

Segons una declaració de finals del segle XVI, Pere Ferrer de Sant Ponç confessava ser home, propi, solidus i afocat del mas Agut del monestir de Santa Maria de Roca Rossa. El mas estava format per «hort, clos i quinta contigua ab ditas casas de tinensa las ditas cosas contiguas y annexes entre cultiu, herm o incult 120 jornals de bous poch mes o menos».⁷

Uns anys més tard, el 1615, Pere Ferrer de Sant Ponç va comprar als marmessors de Pere Agut tots els drets, accions, demandes o peticions que Pere Agut tenia sobre el mas Agut. En la transacció es fixava que el prior del monestir de Roca Rossa disposava del domini directe del mas.⁸

Coincidint amb la compra d'aquests drets, en l'establiment i la carta de gràcia del 20 de febrer de 1618 es parla indistintament de mas Agut i Ferrer. Així, el procurador del prior del monestir de Roca Rossa estableix a Montserrat Vilar i Ferrer, vidu d'Àngela Ferrer, senyora útil i propietària del mas Ferrer i tutor del pubill Miquel Ferrer, el mas Agut a la parròquia de Sant Esteve de Tordera.⁹ En canvi, en els documents següents desapareix la referència al mas Agut i s'imposa el nom Ferrer

Així doncs, la compra dels drets sobre el mas Agut inicialment a carta de gràcia i després el de lluir i quitar i l'entroncament familiar mitjançant el casament d'una Ferrer de Sant Ponç amb un Agut, explica que aquesta explotació familiar recaigués en mans d'aquest llinatge torderenc.

El sistema de primogenitura. Estratègies per afrontar un sistema de transmissió patrimonial desigual

A diferència d'altres punts de la geografia peninsular, a Catalunya va predominar el sistema de la primogenitura que consistia a nomenar el fill gran mascle com a hereu del patrimoni familiar amb l'obligació de tenir cura dels pares i amb el compromís de col·locar els seus germans de la millor manera possible a través del pagament de dots i llegítimes, gairebé sempre en diners per evitar la disgregació patrimonial.

⁶ ACM70-356-T2-101.

⁷ ACM70-356-T2-340, fol. 94-95.

⁸ ACM70-356-T2-155.

⁹ ACM70-356-T2-158.

Ignasi Terradas i Lluís To han pogut apreciar que aquest sistema de transmissió de béns es va començar a forjar durant l'època medieval quan els senyors feudals van instar els pagesos a nomenar un hereu per a l'explotació de les seves terres. Gràcies a la primogenitura, les hisendes familiars es van mantenir homogènies i es va evitar la seva fragmentació amb tot el que podia suposar a l'hora de controlar la renda de la terra. D'aquesta manera, a la llarga, aquesta imposició política va ser percebuda pels pagesos com una eina molt preuada per controlar el seu patrimoni fins al punt que les Corts van acabar per transformar aquesta pràctica en una norma jurídica al segle XIV (Ferrer 2008: 141-182).

Significativament, tots els estrats de la societat van adoptar la primogenitura com a sistema de transmissió patrimonial. En aquest sentit, una lectura a les darreres voluntats corresponents a persones de diferent condició social i econòmica confirmen l'arrelament d'aquest costum i la interiorització dels rols que cada membre de la família havia de seguir.

Així, l'acceptació de l'herència per part del primogènit comportava assumir la responsabilitat de tenir cura dels pares durant la vellesa, així com el compromís d'oferir una sortida digna als seus germans. Tanmateix, els fadristerns es van veure abocats, inexorablement, a un procés de degradació social, ja que els dots i les lligítimes percebudes no podien superar la quantia econòmica del patrimoni que els generava. Per tot plegat, aquest sistema de transmissió patrimonial portava implícit una desigualtat social. Si els hereus tendien a contraure matrimoni amb dones procedents d'una família d'una posició socioeconòmica superior a la seva, els seus germans havien d'entroncar amb llinatges d'un segon nivell.

Amb tot, aquest procés de degradació social no afectava tots els col·lectius de la mateixa manera. Així, els recursos econòmics amb els quals comptaven els diferents grups professionals eren substancialment diferents. Per una banda, els pagesos es caracteritzaven per disposar d'una font d'ingressos més estable, ja que es fonamentava en les rendes derivades de l'explotació dels seus béns rústics. Per altra, els comerciants i les professions liberals no comptaven, inicialment, amb un patrimoni immobiliari i la seva riquesa es fonamentava en els guanys obtinguts en l'exercici del seu ofici.

Per tant, si els ingressos percebuts per la pagesia es caracteritzaven per la seva estabilitat en el temps, en el cas del comerç el capital era molt més voluble i podia experimentar un creixement sobtat en un període de temps molt més curt. Probablement, aquesta relació peculiar amb els recursos econòmics podria explicar que les estratègies per afrontar les desigualtats inherents a la primogenitura fossin substancialment diferents (Capdevila 2013: 115-136).

Per evitar o atenuar el procés de degradació social al qual estaven sotmesos els fadristerns, les famílies van articular tot un glossari d'estratègies. Ara bé, la utilització d'un o altre recurs s'explicava pel nivell socioeconòmic de la

casa, per la conjuntura econòmica i els interessos de cada moment. En el decurs d'aquest epígraf, s'aprofundirà en les estratègies desfermades per aquesta família torderenca.

Si es parteix de la premissa que els recursos acumulats pel patrimoni familiar en el decurs dels anys havien de ser repartits entre el fills, el dot percebut per cadascun serà de més o menys valor en funció del nombre de fills que havien de ser col·locats. En aquest cas, la situació ideal seria aquella en què hi hagués un fill únic, ja que en aquest cas rebia íntegrament tot el patrimoni. Així doncs, el nombre de fills i el patrimoni esdevenien inversament proporcionals: a més fills, unes dotacions i llegítimes més minses. Per tant, es podria plantejar la hipòtesi que aquestes famílies haguessin engegat polítiques de contenció de la natalitat per oferir dots econòmicament més atractius als fills de la casa.

Amb tot, a l'hora de reconstruir les genealogies familiars es pot optar per la consulta de la documentació notarial (testaments, capítols matrimonials o èpoques). Tanmateix, aquestes tipologies documentals no acostumen a referenciar els albats; és a dir, aquells infants morts abans de la celebració de la primera comunió, ni tampoc els fadrísters que van romandre cèlibes. Així doncs, el buidatge d'aquestes fonts primàries suscita certes reserves.

En canvi, si s'opta pel buidatge dels llibres parroquials i es tracta de famílies assentades al territori, el grau d'informació obtinguda és molt més complet, ja que es pot arribar a destriar els fills que van arribar a l'edat adulta d'aquells altres que van morir prematurament durant la infància. Malgrat tot, cal ser molt conscients de les limitacions o biaixos que presenten els llibres parroquials, com ara llacunes documentals, problemes relacionats amb la qualitat de la informació estudiada o inici del registre a partir de les resolucions del Concili de Trento amb tot el que comporta des del punt de vista de desconèixer què va succeir abans de mitjan segle XVI.

En aquest cas, s'ha recorregut al buidatge dels llibres parroquials de Tordera dipositats a l'Arxiu Diocesà de Girona, gràcies als quals s'ha pogut consignar el nombre de fills per generació independentment que haguessin arribat o no a l'edat adulta. Des del punt de vista cronològic, el període objecte d'anàlisi es perllonga des de mitjan segle XVI, data d'inici del registre, fins a principis del segle XX.

Així doncs, el càlcul del nombre de descendents en aquelles generacions que van ser fèrtils revela que la mitjana de fills per generació es va situar en gairebé set. En la franja alta, destaca Pere Ferrer Jubert que va portar al món onze fills i Joan Ferrer Massaguer i Pere Ferrer Puigdelmas que en van tenir deu. Amb tot, aquestes cohorts més fecundes s'expliquen perquè el cap de casa s'havia casat en segones núpcies. Per tant, hi havia fills del primer i del segon matrimoni.

A l'altre extrem, cal mencionar aquells caps de casa que no van tenir fills (Pere Miquel Ferrer Vilar i Maria Ferrer Companyó) i aquells que van portar al

món menys de quatre fills. Aquest és el cas de Gaspar Ferrer i Joan Ferrer Comaleres.

Pel que fa a la comarca, la comparativa amb d'altres famílies pageses tenidores de masos o dedicades a l'activitat comercial, mostra una extraordinària similitud amb els resultats. En tots els casos, la mitjana del nombre de fills es va situar al voltant dels set.

Quadre núm. 2. Nombre de descendents de diferents famílies del Maresme

Família	Mitjana de fills	Nombre de generacions
Arquer d'Arenys de Munt	7,0	9 generacions
Arquer d'Arenys de Mar	7,6	5 generacions
Bellolell de la Torre d'Arenys de Munt	7,3	11 generacions
Ferrer de Sant Ponç de Tordera	6,8	14 generacions
Manent de Premià	5,1	14 generacions
Vallmajor de Dosrius	7,3	13 generacions
Visa de Mataró	7,0	3 generacions

Font: elaboració pròpia a partir de diferents treballs publicats.

D'aquesta manera, tal com succeïa amb d'altres famílies, segons els resultats obtinguts, no es desprèn que els Ferrer de Sant Ponç haguessin desenvolupat una política de control de la natalitat. De fet, en un context d'elevada mortalitat infantil, resulta lògic que les famílies preferissin portar al món com més fills millor. Dissortadament, les epidèmies van esdevenir recurrents i hi havia el temor que la casa es pogués quedar sense descendents, la qual cosa podia posar en perill la continuïtat del llinatge.

A tot això, cal tenir en compte el paper que exercien les filles, ja que gràcies a l'entroncament amb d'altres llinatges contribuïen a ampliar, crear i consolidar la xarxa de contactes de la casa i els lligams de solidaritat. Per tant, no sembla que la màxima de menys fills, menys dot a pagar esdevingués una pràctica arrelada.

Una vegada descartat el control de la natalitat com un mecanisme per combatre els efectes de la primogenitura, un altre recurs a considerar és el perllongament de l'espai de temps entre la celebració de les esposalles dels primogenits de cada generació. Si es parteix de la premissa que quan es casava l'hereu s'activaven els mecanismes de reproducció social de la següent generació, cal pressuposar que com més es demorés la celebració del matrimoni les possibilitats d'acumulació dels recursos econòmics anirien en augment i, per tant, s'estaria en condicions d'oferir una sortida més digna als fadristerns de la casa.

Així doncs, el càlcul de l'espai de temps transcorregut entre el casament dels primogenits de cada generació mostra que va oscil·lar entre els 18 i els 52 anys situant-se la mitjana al voltant dels 30 anys. Tot i que aquesta família va

emprar aquest recurs per poder col·locar en unes millors condicions els seus cabalers, cal puntualitzar que aquesta anàlisi aporta una major informació si es té en compte el nombre de fills nascuts en cadascuna de les generacions que van arribar a l'edat adulta

En aquest sentit, el seu estudi evidencia que en aquells casos en què l'espai de temps entre les primeres núpcies dels primogènits va ser més dilatat s'enquadra amb aquelles generacions més fecundes. A mode d'exemple, cal citar Pere Ferrer Puigdelmas i Joan Ferrer Comaleres que van esperar 37 i 52 anys respectivament abans de passar per la vicaria per tal de poder acumular els recursos suficients per col·locar els seus vuit i deu germans respectivament. A l'altre extrem, cal mencionar Miquel Ferrer Matas que va esposar-se al cap de 18 anys. En aquesta cohort, calia garantir la continuïtat del llinatge, ja que el seu pare, Pau Ferrer Vilar Planademunt, havia mort quan ell tenia onze anys.

En realitat, aquesta estratègia va ser àmpliament emprada per la majoria de les famílies catalanes. Així, en un treball sobre 12 famílies benestants catalanes, Ferrer va mostrar que l'espai de temps transcorregut entre els enllaços dels primogènits es va situar per terme mitjà al voltant dels 34 anys (Ferrer 2003: 169-215). Quant a la comarca, el següent quadre revela la similitud amb d'altres famílies pageses de l'entorn.

Quadre núm. 3. Espai de temps transcorregut entre el casament dels hereus i el nombre de fills per generació en famílies del Maresme

Família	Mitjana de fills	Mitjana d'anys transcorreguts
Arquer d'Arenys de Munt	7,0	35,50
Arquer d'Arenys de Mar	7,6	30,80
Bellsollell de la Torre d'Arenys de Munt	7,3	33,80
Ferrer de Sant Ponç de Tordera	6,8	30,1
Manent de Premià	5,1	32,40
Vallmajor de Dosrius	7,3	30,00
Visa de Mataró	7,0	34,00

Font: elaboració pròpia a partir de diferents treballs publicats.

Ara bé, els resultats exposats permeten concloure que tant la pagesia benestant com la petita noblesa catalana i els comerciants no van optar per reduir la natalitat, sinó que es van decantar per perllongar el temps de renovació de les generacions.

No obstant això, aquesta anàlisi comporta tot un conjunt de riscos o limitacions. Per exemple, en aquells casos en què el primogènit d'una generació no havia estat el primer fill del matrimoni, sinó el tercer o el quart, perquè abans havien nascut les seves germanes o fins i tot hi havia un germà més gran que havia mort essent albat. En aquestes situacions, resultava lògic que hi hagués un

espai de temps més dilatat entre les núpcies dels primogènits de les diferents generacions. Per exemple, Pau Ferrer Vilar Planademunt i Joan Ferrer Comaleres eren cabalers. Abans havien nascuts altres germans que havien mort sent albats.

Sens dubte, aquesta anàlisi pot aportar més llum si es pren en consideració l'edat d'accés al matrimoni. Si es parteix de la premissa que quan es casava el primogènit s'activaven els mecanismes de reproducció social de la següent generació, cal concloure que com més es demorés la celebració de les núpcies, les possibilitats d'acumular els recursos econòmics i, per tant, d'oferir una sortida més digna als cabalers de la casa augmentaven.

En aquest sentit, Llorenç Ferrer precisa molt bé els avantatges que suposava un enllaç més tardà per part del primogènit (Ferrer 1998: 224). Així, casar l'hereu als vint anys comportava haver de col·locar fins a cinc generacions. En canvi, si contraïa matrimoni als trenta anys d'edat quedava reduït a tres generacions en el transcurs d'un segle.

El càlcul de l'edat d'accés al matrimoni i el nombre de fills per generació confirma que quan hi havia molts fills per col·locar la solució va ser retardar la celebració del matrimoni de l'hereu, la qual cosa va propiciar que acabés passant per la vicaria a una edat més tardana. Aquest és el cas de Miquel Ferrer Cabrer i Pere Ferrer Puigdelmas que van haver de vetllar per garantir una bona col·locació als seus cinc germans i no van passar per la vicaria fins passats els trenta anys. A l'altre extrem, cal esmentar Miquel Ferrer Matas que, a causa de la mort prematura del seu pare, es va haver d'establir un règim de minoria d'edat i només hi havia dos germans per dotar. Tot plegat va afavorir que acabés passant per la vicaria amb 16 anys d'edat.

Al marge de tot aquest conglomerat de mecanismes, moltes famílies pageses acomodades van buscar altres vies per estalviar-se el pagament dels dots i les llegendes als descendents de la casa. Una de les més utilitzades va consistir a deixar un o més descendents cèlibes. En ocasions, els fadristerns romanien al nucli familiar contribuint i col·laborant en l'explotació familiar. Aquest fet comportava, a la vegada, que no s'hagués de recórrer a la contractació de mà d'obra forana. Amb tot, cal precisar que aquesta situació es va donar en aquells sectors de la pagesia més benestant que disposava d'un patrimoni familiar suficientment important per poder mantenir la resta dels seus germans.

En aquests casos, malgrat que el germà solter, anomenat «conco», podia reclamar el cobrament de la seva llegítima, a la pràctica succeïa en comptades ocasions i quan moria llegava tots els seus béns i drets legítims a l'hereu. D'aquesta manera, el fet de retenir alguns germans solters a la llar constituïa un mecanisme que evitava la degradació social del fadristern i al mateix temps la família s'estalviava el pagament d'una llegítima que podia ser emprada per dotar, en unes condicions més favorables, la resta dels seus germans. En el cas de les dones, si quedaven solteres, acostumaven a residir a la llar familiar sotmeses a les

directrius de l'esposa de l'hereu que es convertia en la senyora i mestressa de la casa.

Amb tot, aquesta estratègia tenia més sentit que es produís en el si d'aquelles famílies pageses més benestants. En canvi, en el cas dels petits pagesos, els fadrísters eren expulsats de la llar i es veien abocats a aprendre un ofici, a emigrar a la gran ciutat o a oferir-se com a jornalers per treballar les terres d'aquells pagesos més acomodats de la zona.

Per la seva part, les dones tendien a contraure matrimoni i contribuïen, d'aquesta manera, a ampliar i a enfortir la xarxa de contactes de la casa troncal, malgrat les dificultats econòmiques que en ocasions podia provocar haver de dotar-les. Una percepció que queda recollida en la cultura popular, tal com ho reflecteixen alguns refranys. A mode d'exemple, cal esmentar-ne un parell de molt il·lustratius: «casa de moltes noies, tot se'n va en bodes» o «qui té filles per casar, molt té de cavil·lar» (Amades 2003: 129).

L'anomenat celibat espiritual es va erigir en un altre recurs utilitzat profusament entre aquelles famílies més benestants. Per poder accedir a la carrera eclesiàstica era imprescindible disposar d'unes rendes monetàries suficients, ja que calia pagar-se els estudis i la manutenció fora del lloc de residència. Per tot plegat, en el moment d'abonar la llegítima, s'instituïa una fundació que consistia a invertir un capital monetari en censals que proporcionaven, a la vegada, una renda anual.

Quant a la família analitzada, no es té constància documental que cap fadrístern cursés estudis eclesiàstics ni tampoc que cap cabalera esdevingués monja a l'època moderna i contemporània. En realitat, es considera que la col·locació de les dones en els convents es va erigir en una estratègia associada a la petita noblesa.

Un altre dels recursos emprats per les famílies va consistir en l'intercanvi de fills. L'hereu i un cabaler o cabalera s'esposaven amb dos germans d'una altra família. Ara bé, a efectes pràctics aquesta pràctica no suposava cap estalvi. Ras i curt, no s'abonaven els dots acordats, malgrat haver-se signat uns capítols matrimonials.

L'anàlisi d'aquesta família revela la celebració d'un enllaç doble a principis del segle XVIII. Així, Miquel Ferrer Matas va contraure terceres núpcies amb Maria Madreny, vídua de Pau Madreny de Tordera i, al seu torn, la seva filla, Maria Ferrer Puig, va casar-se amb en Josep Madreny, ferrer de Tordera i fill de Maria Madreny. És a dir, el cap de casa i la seva filla cabalera es van casar amb la mare i un fill.

Així doncs, els Ferrer de Sant Ponç van fer ús de tot el ventall d'eines al seu abast (retard en l'edat d'accés al matrimoni, perllongament dels anys de casament dels hereus, solteria i matrimonis dobles) amb l'objectiu de poder

atorgar uns dots econòmicament atractius i així poder entroncar amb famílies de renom i prestigi.

La política matrimonial dels Ferrer de Sant Ponç

Fins ben entrat el segle XIX, els matrimonis van respondre a l'interès familiar. La voluntat d'entroncar amb una família que disposés d'unes parcel·les de terra que delimitessin amb les seves o es trobessin situades en un enclavament atractiu, o la necessitat de buscar una mare o un pare per als fill petits, van constituir alguns dels motius a l'hora d'entroncar amb una determinada família. Tot plegat queda evidenciat en les clàusules testamentàries en què una de les condicions per poder percebre el dot, en el cas de les cabaleres, i el patrimoni familiar, en el cas de l'hereu, era que es casessin amb una persona que fos de grat de la família. En cas contrari, es contemplava la possibilitat de ser desheretat.

A tall d'exemple, en una de les clàusules del testament de Miquel Ferrer Matas s'estableix que «vol y mana que de sos bens sien donades a dita Marianna y Margarida 160 lliures a quiscuna havent de casar a gust de Pere fill seu hereu baix escrit».¹⁰

En aquest sentit, la bibliografia ha insistit a presentar la següent imatge. El matrimoni constituïa el principi d'una teranyina que se succeïa de generació en generació. En aquesta malla s'anaven filant els nusos que constituïen els diferents enllaços matrimonials que estaven sovint emparentats en segon, tercer i quart grau de consanguinitat i, en ocasions, duplicats, és a dir, amb avis o besavis comuns en una mateixa parella. Tot això obligava les parelles a presentar davant la cúria del bisbat sol·licituds de dispenses per consanguinitat per poder celebrar el matrimoni (Llobet 1990: 70).

Dins d'aquesta densa teranyina que anaven entreteixint les famílies, la peça clau era decidir amb qui casaven el primogènit. Pel que fa a la resta de germans, es tractava d'aconseguir entroncar amb famílies de segon ordre per reforçar els lligams amb algun llinatge o bé per emparentar amb aquella masia de l'entorn i d'aquesta manera consolidar la seva xarxa de contactes.

Amb tot, els estudis sobre famílies han consignat una diferència de rang socioeconòmic entre el casament del primogènit i la resta dels seus germans. Aquesta desigualtat s'explicava perquè el dot que aportava l'esposa del primogènit era d'un valor monetari superior respecte al que podien percebre les seves futures cunyades. Per tant, les cabaleres estaven abocades a accedir a un mercat matrimonial de segon nivell.

Així doncs, en el transcurs d'aquest epígraf, es focalitzarà l'anàlisi en la política matrimonial dels hereus i els cabalers fent especial incís en l'existència o

¹⁰ ACM70-356-T2-340, fol. 134.

no de matrimonis consanguinis i de segones o ulteriors núpries, així com en la configuració o no d'una endogàmia geogràfica i professional.

Es considera que si en les primeres núpries l'hereu acostumava a entroncar amb aquelles famílies d'un nivell econòmic superior, en les segones núpries emparentava amb aquells llinatges d'un segon rang. Aquesta diferenciació tenia una explicació, ja que difícilment els fills d'aquest segon matrimoni esdevindrien els hereus atesa la presència de descendents del primer matrimoni.

Ara bé, en aquells casos en què el matrimoni havia esdevingut eixorc, el segon matrimoni funcionava com si fos un primer enllaç, per la qual cosa no calia recórrer a un mercat matrimonial de segon nivell, ja que es garantia a la família de la futura esposa que la núvia entraria en aquella casa com a futura mestressa.

Per tot plegat, quan es concertava el matrimoni, els pares del primogènit es comprometien, davant els seus futurs consogres, que la seva filla esdevindria l'esposa de l'hereu i que un dels seus descendents es convertiria en l'hereu del patrimoni immobiliari. En cas contrari, el dot seria menor. No és estrany, doncs, que al mateix temps que se signaven els capítols matrimonials els pares designessin l'hereu del patrimoni familiar, tal com queda reflectit en els capítols matrimonials d'alguns dels primogènits de can Ferrer de Sant Ponç, com Joan Ferrer Massaguer i Pere Ferrer Puigdelmas.¹¹

En el món rural escassejaven els matrimonis entre els hereus i les pubilles, ja que es considerava que aquest tipus d'unió comportava nombrosos conflictes entre les famílies troncales dels dos masos. Per exemple, una de les qüestions que podia suscitar més controvèrsia era la preeminència d'un dels dos cognoms familiars, així com la cura dels progenitors i els cabalers del mas o quin mas s'erigia en el lloc de residència preferent de la parella.

Pel que fa a la branca primogènita dels Ferrer de Sant Ponç, no hi ha documentats enllaços amb pubilles. Quant a la procedència professional, s'observa que, en el transcurs de les centúries, els hereus del mas Ferrer de Sant Ponç van optar per emparentar amb famílies pageses. El primer enllaç documentat amb una família no vinculada al món agrari va tenir lloc a principis del segle XIX quan Joan Ferrer Serra es va casar amb Francesca Jubert que era filla d'un manescal. A principis del segle XX, Maria Ferrer Companyó va contraure matrimoni amb en Josep Cambrerol, que era advocat. Amb tot, el seu pare, Joan Ferrer Comaleres, es va distingir per ser el primer titular de can Ferrer de Sant Ponç que disposava d'estudis universitaris. Per la seva banda, els marits de les cabaleres es van dedicar al conreu de la terra.

Així doncs, els Ferrer de Sant Ponç van optar per casar tant els primogènits com les cabaleres amb famílies pageses. Si en els Vallmajor de Dosrius els primers matrimonis exogàmics, des del punt de vista professional, es van produir al darrer quart del set-cents coincidint amb l'assentament de la família a Mataró

¹¹ ACM70-356-T2-340.

(Capdevila 2018b), en els Ferrer de Sant Ponç se situen a principis del segle XIX. Per al seva banda, els Jordà de Santa Susanna van començar a emparentar amb famílies no agràries a partir de mitjan segle XIX (Capdevila 2017).

Des del punt de vista geogràfic, les mullers dels primogènits procedien de localitats situades a menys de deu quilòmetres quadrats de distància del mas. Malgrat que algunes de les esposes residien al Maresme (Palafolls i Tordera), a causa de la proximitat de can Ferrer de Sant Ponç amb la Selva, van sovintejar els lligams amb famílies de Blanes, Maçanet i Sils. Cal esmentar també l'entroncament amb llinatges del Vallès Oriental, del Gironès o Osona. Ara bé, tot i l'existència d'algun matrimoni amb una casa força allunyada del mas, en general van predominar els matrimonis amb famílies pageses de la rodalia.

A l'hora de casar les filles de la casa, els Ferrer de Sant Ponç van desenvolupar la mateixa estratègia matrimonial: casament amb famílies pageses i situades a prop del mas. Si les esposes del cap de casa eren originàries de localitats situades a uns vuit quilòmetres de distància del mas, els marits de les cabaleres provenien de poblacions emplaçades una mica més allunyades: catorze quilòmetres. En el cas dels esposos maresmenes, cal esmentar el predomini de localitats de l'Alt Maresme (Arenys de Mar, Sant Pere de Riu, Pineda i Vallmanya). Pel que fa als originaris d'altres comarques, cal esmentar el predomini dels naturals de les viles selvatanes d'Hostalric i Maçanet i en un cas el marit era originari del Pla de l'Estany.

Per tant, la comparativa de la política matrimonial dels primogènits i les cabaleres des del punt de la procedència geogràfica revela en ambdós casos el predomini d'una endogàmia geogràfica i professional. Tenint present la posició econòmica dels Ferrer de Sant Ponç, crida l'atenció que les esposes dels caps de casa provinguessin de Tordera o de localitats més pròximes que els cònjuges de les cabaleres. Precisament, els hereus de can Vallmajor van emparentar amb famílies de fora de Dosrius, ja que les que hi havia o ja estaven vinculats familiarment la qual cosa els va obligar a requerir dispenses de consanguinitat o pertanyien a famílies d'un rang inferior (Capdevila 2018b).

Partint d'aquesta problemàtica, a continuació s'analitzarà l'existència o no de dispenses matrimonials per consanguinitat entre els Ferrer de Sant Ponç. En concret, el seu estudi revela que al segle XIX els Ferrer de Sant Ponç van haver de demanar dues dispenses per consanguinitat en tercer i quart grau per casar dues cabaleres: Margarida Serra Ferrer per poder contraure matrimoni amb en Josep Puigdelmas de Tordera el 1818 i Teresa Ferrer Jubert, amb en Jaume Roquet de Tordera el 1839.

Malgrat la localització d'aquests dos casos, tot sembla apuntar que hi havia un ampli ventall de famílies pageses amb qui els Ferrer de Sant Ponç podien entroncar, la qual cosa contrasta amb les dificultats que tenien els Vallmajor a

l'hora de buscar una esposa de la seva posició econòmica a la seva localitat d'origen.

Habitualment, la direcció de la llar era assumida pel primogènit masculí. Tanmateix, en aquelles cohorts en què únicament s'havien procreat filles o els fills mascles havien mort, l'herència requeia a mans de la primogènita. En general, les pubilles eren vistes com un mal menor per garantir la continuïtat del llinatge i evitar haver de cedir el patrimoni a una branca col·lateral.

A diferència de les cabaleres, els fadrísters rebien una quantitat de diners que els havia de permetre guanyar-se la vida. Així com les noies sabien quin era el rol que havien d'exercir, els fadrísters tenien assumit que la tinença del mas quedava reservada al primogènit. La quantitat rebuda pels cabalers acostumava a ser inferior a la de les seves germanes, ja que en el seu cas es considerava que calia oferir-los una sortida professional que els permetés anar estalviant per poder mantenir la seva nova família.

Les sortides que s'oferien als cabalers eren diverses. Tanmateix, totes pressuposaven una degradació social i, en alguns casos, aquest descens era més acusat que el de les seves germanes. En realitat, els nois tenien l'avantatge i l'inconvenient de poder-se establir pel seu compte. Per tant, es tractava de proporcionar-los les lligítimes paterna i materna i la seva part de l'escreix per tal que poguessin emancipar-se de la casa familiar.

Atansar-se als camins que van seguir els cabalers de can Ferrer de Sant Ponç és una tasca complexa per diverses raons. Dissortadament, dins els fons patrimonials escassegen els documents que permetin seguir el seu rastre. Tot plegat es complicava quan el fadríster es casava amb una noia d'una altra localitat, ja que seguint el costum de casar-se a la parròquia d'on era nadiua la futura esposa, la partida de matrimoni no quedava enregistrada als llibres parroquials de Tordera. Només a través de la designació dels marmessors o les deixes en els testaments, el nomenament dels padrins en les partides de baptisme dels fills del primogènit i les èpoques per recepció de dots i lligítimes o els plets o concòrdies generats a causa de la demora en la satisfacció d'aquestes quanties, es pot arribar a localitzar-los i a seguir-ne el seu rastre.

Així doncs, tenint present aquestes limitacions documentals, cal destacar que dins l'ampli ventall de sortides professionals que s'oferien als fadrísters, la primera consistia a continuar vinculat al món rural exercint com a pagès o jornalero a Tordera o en alguna altra població o l'aprenentatge d'un ofici. Tanmateix, a partir de les dades obtingudes per la documentació, els cabalers de can Ferrer de Sant Ponç van continuar vinculats al treball de la terra.

Quant a la política matrimonial, a partir d'aquells casos en què es coneix la procedència de l'esposa s'evidencia que la major part dels cabalers van entroncar amb famílies de Tordera. Aquesta pauta de comportament contrasta amb l'apreciada amb els Manent en què la major part de les esposes dels fills segons

eren de fora de Premià (Capdevila 2021). Així doncs, tal com succeïa amb els caps de casa i les cabaleres, els fadristerns van emparentar amb famílies pageses torderenques.

Quant a les segones o ulteriors esposalles, la meitat dels caps de casa van passar per la vicaria en més d'una ocasió. Aquesta tendència a celebrar segones núpcies s'observa també amb les esposes dels primogènits a la primera meitat del segle XVII. Així, després d'haver enviudat d'Àngela Ferrer Pocalló, Montserrat Vilar va contraure segones núpcies amb Eulàlia Planademunt el 1616¹² i Mariana Matas va casar-se amb en Pere Puig a la segona meitat del segle XVII.¹³

En un estudi sobre un conjunt de famílies de la noblesa barcelonina, Fargas va detectar com els grups que buscaven ennoblir-se podien retornar amb absoluta facilitat aquesta quantitat i complir amb la família de les seves esposes si era el cas i aquest fet s'explicaria segurament perquè els dots que podien oferir no estaven a l'alçada dels de la noblesa més consolidada (Fargas 2012). En aquest cas, no sembla que els Ferrer de Sant Ponç haguessin tingut dificultats per retornar el dot que a més seria inferior per haver-hi descendents. Malgrat la possibilitat d'entroncar amb una família d'un menor rang socioeconòmic i de perdre el seu estatus, Montserrat Vilar i Mariana Matas hi van accedir.

En contrast amb el primogènit que romania a la llar familiar i rebia la tasca de gestionar el patrimoni, la resta de germans es van veure abocats a un procés de degradació social. Precisament, per mitigar i corregir aquesta desigualtat, la legislació catalana va estipular que calia lliurar una quarta part dels béns a la resta de germans en concepte de llegítima (Ferrer 2004: 63-98). Tot plegat quedava articulat en les disposicions testamentàries, així com en les constitucions dotals. Encara que legalment es considerava que, als fadristerns, els corresponia la quarta part de l'actiu hereditari líquid (i no de l'herència), a la pràctica cada família atorgava una quantitat o una altra en funció de les seves possibilitats econòmiques (Sanmartí 1995:153).

Les dotacions han de ser analitzades des d'una doble perspectiva. Per una banda, permetien l'entrada de capital quan l'hereu contraïa esposalles. I per altra, pressuposaven una sortida monetària amb motiu del casament de les cabaleres de la casa. No és casualitat que el volum econòmic de la dotació fos objecte de reflexió i de discussió familiar per les conseqüències que podia tenir sobre l'economia domèstica.

Tanmateix, la major o menor dotació restava condicionada pel valor del patrimoni immobiliari de la família. Calia formalitzar aliances matrimonials amb llinatges d'un rang socioeconòmic similar, ja que un matrimoni amb una casa d'una posició econòmica superior suposava haver de satisfer unes dotacions massa oneroses i podia desestabilitzar l'equilibri econòmic domèstic.

¹² ACM70-356-T2-340, fol. 74.

¹³ ACM70-356-T2-340, fol. 104-105.

Parafrasejant Bourdieu, una bona estratègia era aquella encaminada a aconseguir que la dona de l'hereu aportés un dot suficientment substanciosos que permetés cobrir el dot de les seves cunyades sense haver d'hipotecar les propietats familiars (Bourdieu 1972: 1190).

Sabedors de la importància que tenia el fet de dotar les filles de la casa, els pares van maldar per destinar una quantitat econòmica més o menys substanciosa. Malgrat que per a les famílies pageses benestants l'esforç podia ser assumible, en aquells llinatges de la petita pagesia s'havien de fer, sovint, mans i mànigues i es veien obligats a contraure algun deute, a empenyorar les seves propietats o, fins tot, a pagar amb peces de terra les lletges i els dots.

Pel que fa a la quantitat, no hi havia cap norma escrita que determinés quin havia de ser el seu valor monetari. De fet, es podia, fins i tot, dotar per mitjà de diners, béns mobles, immobles, hereditaris o personals. En tots els casos, els pares procuraven no fer diferències entre les filles. Malgrat que cada matrimoni era negociat per separat i responia a la conjuntura del moment, l'objectiu era evitar les desigualtats entre les filles de la casa.

Habitualment, el dot estava integrat per dues parts. Per una banda, hi havia la quantitat econòmica lliurada. I per altra, l'aixovar en què s'acostumava a detallar la relació de roba aportada per la dona en el capítol matrimonial o en l'època de reconeixement d'haver-lo rebut. A tall d'exemple, Mariana Matas va lliurar a can Ferrer de Sant Ponç a mitjan segle XVIII, 200 lliures i dues caixes amb vestits i joies.¹⁴

El casament de l'hereu constituïa un dels episodis més importants de la història familiar. Calia buscar la persona més idònia que pogués encaixar amb el tarannà de la família. L'elecció era transcendental, ja que de l'esposa del primogènit depenia, en gran mesura, la bona marxa de la casa des del punt de vista econòmic. Si l'entrada d'un dot més o menys substanciosos esdevenia cabdal, les relacions socials que es forguessin amb els sogres i amb els seus cunyats tenien una gran rellevància.

Malauradament, es desconeix, en la meitat dels casos, la dotació que va lliurar la futura esposa de l'hereu a can Ferrer de Sant Ponç. Malgrat els buits existents, es detecta una tendència ascendent. En general, cada mestressa va aportar una quantia monetària superior a la de la seva predecessora. Tanmateix, a la primera meitat del segle XVII, es detecta un estancament a la baixa. Així, les esposes de Pau Ferrer Vilar Planademunt i Miquel Ferrer Matas van lliurar un dot de 200 lliures en els seus casaments celebrats el 1646 i el 1664.¹⁵ En canvi, es desconeix la quantitat aportada per Teresa Cabrer, el 1687 i Maria Anna Massaguer, el 1721; Margarida Puigdelmas va ingressar a can Ferrer de Sant Ponç

¹⁴ ACM70-356-T2-340, fol. 98-99.

¹⁵ ACM70-356-T2-340, fol. 98-99 i 104-105.

un dot força substanciós, ja que superava les 500 lliures.¹⁶ Cinquanta anys més tard, Rosa Serra va lliurar un dot de 900 lliures.¹⁷

Per tant, malgrat els buits en algunes cohorts, l'estudi de les dotacions aportades per les primeres mullers del cap de casa revela un cert estancament en la quantia dels dots durant la primera meitat del segle XVII i a partir de mitjan segle XVIII un augment del dot que s'accentua a finals del segle XVIII i a mitjan segle XIX arriba a les mil lliures.

Tal com s'ha comentat, tot i l'interès que podia suposar l'ingrés d'un nou dot i l'entroncament amb una família pagesa de l'entorn, el dot lliurat per les segones esposes es distingia per ser de menys valor. Així, si Margarida Puig, primera esposa de Miquel Ferrer Matas, va rebre un dot de 200 lliures, Maria Soler i Maria Madreny, que van ser les successives esposes de Miquel Ferrer Matas, van percebre un dot de 128 i 100 lliures respectivament.¹⁸

Una vegada donats a conèixer els dots que aportaven les futures mestresses de can Ferrer de Sant Ponç, una de les qüestions que resta plantejar-se és si aquestes quantitats eren molt o poc substancioses. Per poder valorar-ho es disposa d'alguns treballs centrats en famílies pageses tenidores de masos de la comarca: els Arquer d'Arenys de Munt, els Jordà de Santa Susanna, els Manent i els Vallmajor de Dosrius que permetran comparar-los (Capdevila 2013, 2017, 2021 i 2018b).

Tot i que en algunes generacions manca aquesta dada, la confrontació del dot aportat per la futura mestressa de can Ferrer de Sant Ponç amb la d'altres famílies tenidores de masos en una cronologia similar (màxim deu anys de diferència) revela que les dotacions aportades per les esposes dels Ferrer de Sant Ponç van ser inferiors a les famílies esmentades. A tall d'exemple, si Eulàlia Pocalló aportava un dot de 120 lliures el 1587, la seva homònima ingressava a can Jordà, 150 lliures i en el cas dels Arquer se situava en les 500 lliures.

A mitjan segle XVII, Mariana Matas percebia un dot de 200 lliures, mentre que els titulars de can Vallmajor i Arquer rebien més del doble: 500 lliures. Tanmateix, a finals del segle XVIII, les dotacions percebudes coincideixen amb les quantitats rebudes per altres famílies titulars de masos de la comarca o fins i tot esdevenen més substanciosos. Així, si al 1785 Rosa Serra entra a can Ferrer de Sant Ponç amb un dot de 900 lliures, Josep Clarabuch Vives en percep de la seva esposa un de 800 lliures.

Llorenç Ferrer va establir una divisió entre els dots superiors i inferiors a les 1.000 lliures al segle XVIII (Ferrer 2006: 91-109). Malgrat que el sistema de transmissió en els masos de menys de 1.000 lliures era similar al dels altres, cal advertir que no es disposava dels recursos suficients per poder desenvolupar unes

¹⁶ ACM70-356-T2-340, fol. 206.

¹⁷ ACM70-356-T2-340, fol. 294.

¹⁸ ACM70-356-T2-340, fol. 107, 116 i 132-133.

determinades estratègies. A tall d'exemple, en l'estudi dels masos Serra de Calders i Roqueta d'Horta d'Avinyó, Ferrer va poder observar que aquestes explotacions es caracteritzaven per rebre uns dots de 750 lliures, els cabalers abandonaven la llar familiar i s'establien a la ciutat i eren escassos els germans que romanien solters o ingressaven a l'església (Ferrer 2006: 91-109). Una pauta de comportament que encaixa força amb la família analitzada.

Així doncs, a tenor de les dades disponibles, les mullers dels primogènits de can Ferrer de Sant Ponç van aportar uns dots inferiors a les 1.000 lliures. Amb tot, els cabalers que s'han pogut documentar es caracteritzen per residir a Tordera. Així mateix, no s'ha pogut documentar l'existència de fills de la casa que haguessin ingressat a l'església.

Segurament, aquesta condició de petits pagesos explica que els Ferrer de Sant Ponç no tinguessin dificultats per emparentar els hereus i els cabalers amb famílies de Tordera. Precisament, en aquelles comunitats camperoles la insistència a entroncar amb famílies d'una mateixa zona geogràfica s'explicava, entre altres raons, per l'interès que hi havia perquè les dotacions aportades per les famílies circuïssin dins de la pròpia comunitat camperola amb l'objectiu de reproduir-la. Tal com remarca Ferrer, una política exògena presentava com a conseqüència immediata la descapitalització progressiva de la comunitat amb la fugida continuada de les dotacions (Ferrer 1984: 361-369).

Conclusions

La trajectòria dels Ferrer de Sant Ponç presenta una evolució ascendent i positiva ja que, a principis del segle XIX, eren considerats un dels principals hisendats i Joan Ferrer Comaleres va especialitzar-se en l'explotació forestal dels boscos de les seves terres. La família va exercir càrrecs dins el govern local i durant el segle XIX va promoure la construcció d'algunes infraestructures. Si a això s'afegeix la fesomia de la casa, tot feia pensar que s'estava davant una família acomodada.

Tanmateix, l'estudi de les estratègies adoptades pels Ferrer de Sant Ponç per fer front al sistema de la primogenitura han revelat que, com d'altres famílies de l'entorn, van fer ús de tot el ventall d'eines al seu abast per garantir una bona col·locació als cabalers de la casa.

Així, dins l'ampli ventall de mecanismes disponibles, aquesta família torderenca va optar, preferentment, per retardar l'edat d'accés al matrimoni de l'hereu i perllongar l'espai de temps existent entre el casament dels hereus de les diferents generacions. En bona mesura, l'objectiu principal era oferir una bona col·locació als seus descendents.

Pel que fa a la política matrimonial, s'ha pogut apreciar que en els Ferrer de Sant Ponç va predominar una endogàmia professional, ja que majoritàriament van emparentar amb llinatges agraris. El primer enllaç documentat amb una casa no vinculada al món agrari va tenir lloc a principis del segle XIX quan Joan Ferrer Serra es va esposar amb Francesca Jubert que era filla d'un manescal.

A diferència del que s'ha pogut apreciar en altres famílies de la comarca en què la política matrimonial dels hereus i la dels cabalers era diferent, en aquest cas s'ha pogut observar una mateixa pauta de comportament: el desenvolupament d'una endogàmia professional i geogràfica.

Precisament, per la seva situació al nord del Maresme i la seva proximitat amb la Selva, els enllaços matrimonials amb famílies selvatanes, del Gironès i del Pla de l'Estany van ser freqüents. Tanmateix, tant les esposes del cap de casa com els marits de les cabaleres es van buscar en un radi de menys de vint quilòmetres de distància del mas. L'articulació d'aquesta política matrimonial endogàmica va afavorir que en determinats casos s'hagués de demanar dispenses matrimonials per tercer o quart grau de consanguinitat.

Respecte a l'existència de segones o ulteriors esposalles, la meitat dels primogènits va passar en més d'una ocasió per la vicaria. Per exemple, Miquel Ferrer Matas va contraure matrimoni en tres ocasions. Tot i les dificultats que el sistema hereditari català posava al fet que les viudes de l'hereu es casessin de nou, en dues cohorts el pubill i la viuda del cap de casa van contraure segones núpcies. Segurament, aquesta tendència a esposar-se de nou cal buscar-la en la necessitat de poder ingressar un nou dot, malgrat ser inferior per haver-hi descendents del primer matrimoni.

En aquest sentit, la comparativa dels dots aportats per la futura mestressa i els percebuts per les seves cunyades ha revelat que les cabaleres van ser dotades amb una quantia superior a la de l'esposa del seu germà. Per mitigar aquesta desequilibri en la balança entre ingressos i despeses, l'entrada d'un nou dot es va erigir en un bon recurs.

A tot això, cal tenir en consideració la necessitat de disposar d'una dona que tingués cura de la casa i d'aquelles activitats agràries que estaven reservades a les dones per ser menys feixugues. En aquest sentit, s'ha detectat una disminució de les concepcions durant els mesos de la tardor que era quan hi havia més feina al camp. Es tracta d'una pauta de comportament pròpia de la petita pagesia. En canvi, en les famílies més acomodades —com els Bellsoll de la Torre i els Vallmajor— la distribució de les concepcions va ser homogènia al llarg de l'any.

Un altre element que confirma aquesta condició de petita pagesia ho palesa la celebració d'algun matrimoni doble. En aquest cas, Miquel Ferrer Matas es va casar en terceres núpcies amb la sogra de la seva filla. La filosofia era l'estalvi d'un dot i l'entrada d'una dona que assumís la direcció de les tasques de la casa.

Des del punt de vista del valor monetari de les dotacions, s'ha pogut apreciar una tendència ascendent en el decurs de les centúries i s'ha evidenciat com les segones esposes van aportar uns dots inferiors als lliurats per les primeres mullers. El fet d'haver descendència de la primer unió ocasionava que en aquest mercat matrimonial hi participessin dones d'un altre nivell econòmic.

Seguint la classificació proposada per Llorenç Ferrer, els Ferrer de Sant Ponç s'enquadren amb els trets distintius de la petita pagesia de mas. En aquest cas, les mullers dels primogènits de can Ferrer de Sant Ponç van lliurar uns dots inferiors a les 1.000 lliures. Ara bé, en contrast amb d'altres famílies, com els Manent de Premià, la major part dels cabalers documentats van treballar en les tasques del camp i van enllaçar amb famílies de Tordera.

Tot i que a partir de mitjan segle XIX, els Ferrer de Sant Ponç van reorientar la seva activitat econòmica mitjançant l'explotació dels recursos forestals, van promoure la construcció d'un estany i un molí i van organitzar festes en què convidaven les autoritats i les famílies més influents i prestigioses. Durant els segles moderns les seves pautes de comportament s'inscriuen en les característiques de la petita pagesia de mas. En aquest cas, l'aposta pel negoci del suro va permetre a aquesta família torderenca fer un salt qualitatiu destacat.

BIBLIOGRAFIA

- AMADES (2003): Joan Amades, *Les esposalles costums i creences*. Tarragona: El Mèdol.
- BARREDA (2004): Santi Barreda Sureda, *Aproximació al patrimoni històric i arquitectònic de Tordera*. Tordera: Ajuntament de Tordera.
- BOU (2014): Joan Bou Pla, *L'Abans de Tordera. Recull gràfic 1870-1979*. Barcelona: Efadós.
- BOU (2016): Joan Bou Pla, *Tordera al segle XIX : anàlisi de l'entorn econòmic*. Tordera: Ajuntament de Tordera.
- CAPDEVILA (2007): Alexandra Capdevila Muntadas, « Cosas de pagesos no volen tenir cosas per mar. Les pautes de consum de la pagesia maresmenca als segles XVII i XVIII », dins D. A., *XXIV Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, p.117-132.
- CAPDEVILA (2012): Alexandra Capdevila Muntadas, «Les estratègies familiars de la casa Bellsollell de la Torre a l'època moderna», dins D. A., *XXVIII Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, p. 1-23.

- CAPDEVILA (2013): Alexandra Capdevila Muntadas, «Una aproximació a les estratègies familiars dels Arquer de Mar i els Arquer de Munt a l'època moderna», dins D. A., *XXX Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, p. 115-136.
- CAPDEVILA (2017): Alexandra Capdevila Muntadas, «Dels Jordà als Clarabuch. Can Jordà a l'època moderna i contemporània», dins Alexis Serrano (coord.), *El Mas Jordà de Santa Susanna des de la prehistòria fins els nostres dies. Una aproximació multidisciplinar*. Santa Susanna: Direcció General d'Arxius, Biblioteques, Museus i Patrimoni / Arxiu Comarcal del Maresme, p. 63-128.
- CAPDEVILA (2018a): Alexandra Capdevila Muntadas, «Buscar marit o muller a Dosrius. Les estratègies matrimonials desenvolupades per les famílies pageses de mas de Dosrius a l'època moderna», *Duos Rios*, 4, p.37-40.
- CAPDEVILA (2018b): Alexandra Capdevila Muntadas, «De Dosrius a Mataró. Els Vallmajor a l'època moderna i contemporània», dins Alexis Serrano (coord.), *Els Vallmajor de Dosrius, una nissaga entre l'Edat Mitjana i l'Època contemporània*. Santa Susanna / Mataró: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura / Arxiu Comarcal del Maresme / Ajuntament de Dosrius, p. 29-122.
- CAPDEVILA (2021): Alexandra Capdevila Muntadas, «Els Manent de Premià de Mar. Entre el conreu de la terra i la gestió de l'hostal i la taverna», dins D. A., *XXXVII Sessió d'Estudis Mataronins*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró, p. 39-41.
- FARGAS (2012): Maria Adela Fargas, *La genealogía cautiva. Propiedad, movilidad y familia en Barcelona, 1500-1650*. València: PUV.
- FERRER (1984): Llorenç Ferrer Alòs, «Pagesia i sistema de transmissió de béns al Bages en el segle XVII», dins D. A., *Actes del Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p. 361-369.
- FERRER (1998): Llorenç Ferrer Alòs, «Germans al celibat, germanes al matrimoni. El paper dels cabalers en la reproducció dels grups socials benestants a Catalunya (segles XVIII-IX)», dins D. A., *Antropologia del parentiu: la diversitat cultural de les relacions familiars*. Barcelona: Icària.
- FERRER (2003): Llorenç Ferrer Alòs, «Famílies i ciutadans honrats. Les estratègies d'adaptació de la petita noblesa catalana (segles XVIII-XIX)», *Estudis d'Història Agrària*, 16, p. 169-215.
- FERRER (2004): Llorenç Ferrer Alòs, «De la història agrària a la història de la família. O de com la història econòmica es història social», dins Maria Bjerrg / Roxana Boixados (ed.), *La família. Campo de investigación interdisciplinario. Teorías, métodos y Fuentes*. Buenos Aires: Universidad Nacional de Quilmes, p. 63-98.

- FERRER (2006): Llorenç Ferrer Alòs, «Els canvis en els sistemes d'herència», dins Emili Giralt (dir.), *Història Agrària dels Països catalans*. Barcelona: Universitat de Barcelona, vol. IV, p. 91-109.
- FERRER (2008): Llorenç Ferrer Alòs, «La família en Catalunya en los siglos XVIII y XIX. Balance y perspectivas», dins Francisco García González (coord.), *La historia de la familia en la península Ibérica, balance regional y perspectivas: homenaje a Peter Laslett*. Conca: Universidad Castilla - La Mancha, p. 141-182.
- LLOBET (1990): Santiago de Llobet Massachs, «El matrimoni i les cases pairals de la Selva a l'Antic Règim», *Quaderns de la Selva*, 3, p. 69-102.
- SANMARTÍ (1995): Carme Sanmartí, *La pagesia benestant al Bages*. Manresa: Angle.